

Souček, T., Veselý, K., & Vladimír 518 (Eds.). (2013). *Kmeny 0.*

Praha: Big Boss & Yinachi.

Vyučovat dějiny 20. století je nelehký úkol. K dějinám první poloviny 20. století vznikla řada metodických programů¹, ale dějiny 2. poloviny tohoto bouřlivého století zůstávají spíše mimo zájem metodiků (srov. projekt *Stopy totality*²). Toto období nemusí být snadné ani pro samotné učitele, neboť je to doba jejich prarodičů, rodičů i jich samotných. 2. polovina 20. století zároveň nabízí příležitost, kterou již brzy žádná jiná historická epocha nabízet nebude. Tou je vyprávění pamětníků, získávání jejich zkušeností a autentických zážitků. V historických vědách pohled na „malé dějiny“, tedy na každodennost, pomalu dostává své místo. Sběr dat metodou orální historie využívají také sociální vědy (např. projekt *Paměť žen*³) a konstituje se i v pedagogických vědách, např. výzkum životního příběhu učitele (Gavora, 1991)⁴ či skrze probíhající projekt *Každodenní život základní školy v období normalizace pohledem učitelů. Využití orální historie při studiu soudobých dějin školství*⁵. Přínos dějin každodennosti je zejména ve vykreslení dopadu velkých dějin na životní příběhy obyčejných lidí a v obohacení velkých dějin o tyto jinak neviditelné skutečnosti.

¹ Projekt Židovského muzea v Praze s názvem *Zmizelí sousedé* vybízí mladé lidi k pátrání po sousedech, kteří z jejich nejbližšího okolí zmizeli převážně v období 2. světové války (<http://www.zmizeli-sousedce.cz>). Projekt občanského sdružení Asi-milovaní *Hrozby extremismu / Příležitosti demokracie – výchova k aktivnímu občanství* reaguje na extremistické tendence programem výchovy k aktivnímu občanství (<http://www.moznosti-demokracie.cz>).

² Cílem projektu *Stopy totality* občanského sdružení Zapomenutí je vyzvat žáky a studenty ve věku 12 až 19 let, aby sami aktivně vyhledali pamětníky a zaznamenali jejich příběhy, zachránili fotografie a dokumenty, porovnali je s dobovým tiskem a archivy v období od roku 1948 do roku 1989 (<http://www.stopytotality.org>).

³ *Paměť žen* je dlouhodobý mezinárodní projekt, iniciovaný a koordinovaný obecně prospěšnou společností *Gender Studies*. Jeho idea se rodila už v první polovině 90. let jako reakce na západoevropské a americké feministické teorie, neaplikovatelné na žitou realitu žen bývalých socialistických zemí. Těžiště projektu leží v zachycení životních zkušeností a názorů žen tří generací (narozených v letech 1920–1960) metodou orální historie a narativního interview (<http://www.womensmemory.net>).

⁴ Jedná se spíše o biografii nežli o orální historii, viz níže.

⁵ Projekt GA14-05926S řešený v letech 2014–2016 na Ústavu pedagogických věd Filozofické fakulty Masarykovy univerzity se zaměřuje na studium soudobých dějin základního školství. Hlavním cílem projektu je prozkoumat a popsat každodenní život základní školy v období tzv. normalizace (1969–1989). Historicko-pedagogický výzkum je založen na metodě orální historie, jejímž prostřednictvím budou získány nové a jedinečné poznatky o životě školy i práci učitelů (http://www.phil.muni.cz/wupv/home/veda/vyzkumne-projekty_13).

Takové „malé dějiny“ přináší i publikace *Kmeny 0*. Nejedná se přitom o akademickou publikaci, nýbrž o kolektivní dílo několika nadšenců z řad umělců, publicistů, historiků, antropologů, filozofů či grafiků, které vedl Vladimír Brož vystupující pod uměleckým pseudonymem Vladimír 518. Pod tajuplým názvem *Kmeny 0* se skrývají subkultury Československa do roku 1989. Autoři zvolili netradiční název *Kmeny*, který však pro popisovanou problematiku není nemístný. V posledních přibližně dvaceti letech se uvažuje o tom, zda pojem subkultura není již zastaralý. Jeho historie totiž sahá do první poloviny 20. století, kdy výzkumy a teorie subkultur rozvinuli sociologové Chicagské školy. Úzce je také spjat s birminghamským Centrem pro současná kulturní studia, které se zabývalo subkulturami poválečné Británie, jako byly skinheads či punks. Kritici konceptu subkultur upozorňují, že tento pojem nemusí reflektovat subkultury 21. století, charakteristické větší mírou individualismu, nejasnými hranicemi subkultury a mainstreamu či nejednotností hodnot a norem v subkultuře. V současných akademických textech se tak můžeme setkat s ekvivalenty pojmu subkultura jako je *scéna*, *žánr* či *kmeny* (Blackman, 2005; Cohen & Ainley, 2000; Greener & Hollands, 2006; Hesmondhalgh, 2005; Hodgkinson & Deicke, 2007).

Pojem *kmeny* (*tribes*) pochází od francouzského sociologa Michela Maffesoliho. Maffesoli píše o městských kmenech, což jsou mikroskupiny lidí sdílející shodné zájmy v určitých částech města. Členové těchto relativně malých skupin směřují ke shodnému světonázoru, způsobu oblékání a chování. Jejich sociální interakce jsou neformální, emocionálně zabarvené, odlišné od kultury pozdního kapitalismu, která je založena zejména na logice a jakési neautentičnosti či neemocionálnosti (Maffesoli, 1996). Autoři se však vymezováním teoretických konceptů v knize nezabývají. Nevyhýbají se ani užívání pojmu subkultura. Název *Kmeny* je spíše marketingovou značkou než paradigma-tem zkoumání subkultur. Ještě zbývá dodat, proč je Kmenům přiřazeno číslo 0. Autoři totiž nejprve vydali publikaci *Kmeny*, která pojednává o současných městských subkulturách, jako jsou gotici, hip hopeři, motorkáři či fanoušci tuningu. Nahlédnutí do minulosti subkultur bylo až krokem následným.

Téma subkultur v kontextu dějin je na první pohled okrajové. Jaký význam má hrstka mániček, trampů, veksláků či nudistů pro naše dějiny? Na první pohled žádný, ale na ten druhý obrovský. Příběhy lidí, kteří se za minulého režimu snažili „žít po svém“, zachycují tuto dobu názorněji než zápisy ze sjezdů KSČ. Výkon státní moci ilustruje například sčítání vlasáčů z roku 1966. Jeho součástí bylo také „vytvoření tabulek s počtem vlasáčů a map

s hlavními oblastmi výskytu vlasatců, výtržnictví a příživnictví. Podle závěrečné zprávy bylo v uvedeném roce od srpna do října Veřejnou bezpečností postiženo celkem 3 976 osob. Malý zlomek z tohoto počtu byly dívky, u nichž bylo z pochopitelných důvodů pro příslušníky VB obtížné rozeznat, zda patří do skupiny, proti níž byla opatření namířena“ (s. 29). Státní moc je jen jednou stranou mince. Tou druhou jsou občané, ke kterým se vyjádřil v rozhovoru o máničkách Jaroslav Hutka: „Právě od normálního obyvatelstva byl největší tlak. Na ulici byla neustále taková agrese, kdy nadávali člověku lidi, které vůbec neznal. V podstatě si na nás vylévali mindráky. Obvyklé bylo: ‚Máňo, kde máš kozy?‘, nebo takové kecy. A byli také ochotni spolupracovat při těch zátazích“ (s. 38).

Jak již zaznělo na začátku, nejedná se o analýzu vystavěnou na určitém metodologickém postupu. Publikace představuje „pouze“ surová kvalitativní data – fotografie, rozhovory, dokumenty atd. Jenom fotografií nashromáždili autoři ke sledované problematice asi 3 000, k tomu sesbírali rozhovory s čelními představiteli subkultur a rozmanité dokumenty pohřbené hluboko v archivech. Čtenáři se tak do rukou dostává na 739 stranách bohatá sbírka etnografického materiálu, jehož interpretace a analýza spočívá na něm. Dle Švaříčka (2009) však analýza rozhovorů zpravidla není součástí orální historie, rozhovory jsou pouze přepsány. Tím se liší od biografie, kterou spíše reprezentuje práce Gavory (1991). Nicméně někteří autoři tyto metodologické postupy ztotožňují (Bornatová, In Švaříček, 2009). Jednou z mála citovaných publikací, kterou autoři zmiňují v interpretaci subkultur, je velmi populární, ale v akademickém světě kontroverzní dílo Heatha a Pottera *Kup si svou revoltu!*. Každá revolta je podle Heatha a Pottera (2012) časem přetavena do mainstreamu a prodávána masám. Nad tím si povzdechuje Phil Hell v kapitole o punku, a to když hovoří o jeho současné podobě. Pro historický československý punk však tato interpretace není relevantní, což autor nekomentuje.

Surovost dat neubírá publikaci na možnosti využití ve výukovém či výzkumném kontextu. Naopak naturalistický charakter oproštěný od rizika nadinterpretace dat výzkumníkem může být i výhodou. Publikace nepopisuje dobu ani její subkultury černobíle. Subkultury nejsou přehnaně idealizovány. V některých se například hojně konzumovaly alkoholické nápoje, a to i v takových subkulturách, které se dostaly do učebnic dějepisu, jako je například dissent. Nejsou však také přehnaně heroizovány jako prvoplánové hnutí odporu. Na subkulturu je převážně nahlíženo jako na způsob zábavy a na určitý životní styl, bez přílišné problematizace a psychologizace jedinců v subkulturách, která je kritizovaným neduhem některých akademických

studií (Smolík, 2010). Některé tyto subkultury se staly součástí odporu až poté, co z nich státní moc učinila veřejné nepřátele⁶. Pojetí subkultur jako zábavy a politické revolty zároveň se v publikaci nevyklučuje, což by bylo možné diskutovat s tezí Heatha a Pottera (2012), kteří tvrdí, že hnutí, která pojímají zábavu jako vrcholný akt subverze, mají velmi malý potenciál ke změně, a v podstatě revoltu nepředstavují.

Kmeny 0 nejsou knížkou pro každého. Pro někoho mohou být osobním vzpomínkovým fotoalbem, pro jiné exkurzí do života sousedů, do kterého neměli možnost nahlédnout, pro jiné ilustrací sociálních jevů, jako je například sociální kontrola, a pro všechny střípkem do mozaiky o dějinách Československa. Není to střípek bezvýznamný, neboť zrcadlí jednu mnohdy těžko uchopitelnou epochu. Proto mohou být *Kmeny 0* pro učitele historie či sociálních věd zcela unikátním zdrojem.

Literatura

- Blackman, S. (2005). Youth subcultural theory: A critical engagement with the concept, its origins and politics, from the Chicago school to postmodernism. *Journal of Youth studies*, 8(1), 1–20.
- Cohen, P., & Ainley, P. (2000). In the country of the blind? Youth studies and cultural studies in Britain. *Journal of Youth Studies*, 3(1), 79–95.
- Gavora, P. (2001). Výskum životného príbehu: Učiteľka Adamová. *Pedagogika*, 51(3), 352–368.
- Greener, T., & Hollands, R. (2006). Beyond subculture and post-subculture? The case of virtual psytrance. *Journal of Youth Studies*, 9(4), 393–418.
- Heath, J., & Potter, A. (2012). *Kup si svou revoltu!* Praha: Rybka Publishers.
- Hesmondhalgh, D. (2005). Subcultures, scenes or tribes? None of the above. *Journal of Youth Studies*, 8(1), 21–40.
- Hodkinson, P., & Deicke, W. (2007). *Youth cultures: Scenes, subcultures and tribes*. New York: Routledge.
- Maffesoli, M. (1996). *The time of the tribes: The decline of individualism in mass society*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Smolík, J. (2010). *Subkultury mládeže: uvedení do problematiky*. Praha: Grada.
- Švaříček, R. (2009). *Narativní a sociální konstrukce identity učitele experta*. Brno: Masarykova univerzita (disertační práce).

Kateřina Lojdová
Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra pedagogiky

⁶ Například dlouholetý tramp Petr „Vokoun“ Náhlík v rozhovoru říká: „Mnohým trampům policejní složky, tedy Veřejná bezpečnost, vyhrožovaly. Komunisté zřejmě měli obavu, aby se ze svobodomyšlného trampského hnutí nerekrutovali další disidenti. Akce ovšem vyvolala opačný efekt. Někteří trampové z Brdské smečky navázali kontakty s politickou opozicí a podpisem se přihlásili k základnímu dokumentu Charty 77“ (s. 74).